

ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ У КРАЇНАХ З РОЗВИНЕНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Процес інтеграції України до Європейського співтовариства неможливий без вирішення нових задач, спрямованих на забезпечення належного життєвого рівня та підвищення якості життя населення, створення умов для зростання добробуту населення.

В економічно розвинутих країнах політика у сфері доходів населення є одним з найголовніших елементів управління економікою. В основі розробки цієї політики лежать поточні оцінки і прогнозування рівнів, динаміки і структури доходів населення.

Дослідження питань регулювання доходів населення та вплив на них макроекономічної політики відображені в роботах провідних вчених України, серед яких Базилюк А.В., Богиня Д.П., Бондар І.К., Гнибіденко І.Ф., Кір'ян Т.М., Колот А.М., Лібанова Е.М., Мандибура В.О., Тютюнникова С.В. та інші.

Метою даної статті є вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду регулювання доходів населення у країнах з розвинутою ринковою економікою.

Найбільш суттєві заходи впливу на рівень доходів населення здійснюються на основі втручання держави в перерозподільні процеси в суспільстві та пов'язані з функцією підтримки соціального миру. Метою втручання держави в перерозподільні процеси в суспільстві є підвищення життєвого рівня громадян шляхом перерозподілу доходів між індивідами і соціальними групами. Можна вказати декілька аргументів на користь цього процесу.

По-перше, є пряма залежність між ступенем соціальної нерівності і загальним добробутом країни. Тому зниження нерівності супроводить зростання суспільного добробуту.

По-друге, існує взаємозв'язок між ступенем соціального розшарування і темпами економічного зростання (табл. 1) [2, с. 255].

Таблиця 1

Темпи економічного зростання і частка населення, що знаходиться за межею бідності в деяких країнах Європи

Країна	Середній темп економічного зростання за 1980-2002 р.р., %	Частка бідного населення, 2002 р., %
Бельгія	1,8	13
Великобританія	1,8	21
Греція	1,1	23
Данія	2,0	7
Нідерланди	1,3	11
Норвегія	2,0	5
Франція	1,7	13
Фінляндія	1,6	5
Швеція	1,2	5

По-третє, нерівність приводить до існування в суспільстві бідного населення.

Згідно із статистичними даними, мінімальна різниця в доходах населення існує в Скандинавських країнах. Частка населення, що знаходиться за межею бідності, складає тут 4,5-6,5%. Далі слідує група країн континентальної Європи — Німеччина, Бельгія, Нідерланди, Франція (11-13%). Третя група країн з відносно великою групою бідного населення — це південні країни Європи: Греція, Іспанія, Португалія. Тут бідне населення складає 18-27%.

Відмінності між багатими і бідними в останні десятиліття все більш поглиблюються. Особливо інтенсивно ці процеси стали відбуватися в період 1960-1997 рр. Доходи п'ятої частини найбагатших людей за цей період збільшилися в 30 разів. 200 чоловік найбагатших людей в світі подвоїли свої капітали протягом 1994-1998 рр. В даний час 385 чоловік найбагатших людей

мають такий же дохід, як 2,5 млрд найбідніших. П'ята частина найбагатшого населення миру споживає зараз 86% виробництва всіх світових товарів і послуг, 58% всієї енергії, 84% всього паперу [2, с. 256].

Складовою заходів щодо безпосереднього впливу держави на рівень доходів населення є *встановлення гарантії мінімальної заробітної плати*, що має статус державного соціального стандарту. Величина заробітної плати визначається колективними договорами, що періодично укладаються між профспілками і асоціаціями підприємців. Саме виходячи з мінімальних розмірів оплати праці і ведуться переговори між керівниками компаній і профспілками про укладення угод і колективних договорів. У цих документах також вказується розмір доплат, диференціація заробітної плати залежно від рівня кваліфікації і т.д. Причому традиційні тарифні розряди останніми роками втрачають своє значення.

Встановлювана державою мінімальна гарантія грає роль своєрідного соціального стабілізатора, що перешкоджає заробіткам опускатися нижче за прожитковий мінімум і виникненню бідності. У документах МОП сформульована мета встановлення державою розміру мінімальної заробітної плати - забезпечити "гарантований мінімальний рівень життя".

За типом регулювання мінімальної заробітної плати економічно розвинені країни можна розділити на дві групи. До першої відносяться Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія і Люксембург, де мінімальна заробітна плата встановлюється законодавчо, а також Бельгія і Греція, де мінімум заробітної плати визначається угодами. До другої групи входять країни, в яких мінімальна заробітна плата затверджується або галузевими угодами (ФРН, Італія, Данія), або спеціальними органами (комітетами із заробітної плати у Великобританії).

Дані про мінімальну заробітну плату в 1999 р. за одну відпрацьовану робочу годину в деяких країнах приведені в табл. 2 [2, с. 257].

Мінімальна заробітна плата за одну робочу годину, в US\$

Країна	Оплата за годину роботи
Данія	15,5
Норвегія	14,1
Швейцарія	12,8
Німеччина	12,6
США	11,5
Швеція	10,9
Фінляндія	10,7
Великобританія	10,3
Японія	10,1
Бельгія	9,9

Непродумане законодавче встановлення мінімальної заробітної плати може мати негативні наслідки, що ускладнюють досягнення головної мети - зменшення рівня бідності. Так, введення мінімуму заробітної плати, не підкріплене попередніми розрахунками, може негативно вплинути на зайнятість, привести до зменшення числа робочих місць, особливо серед молоді. Результати аналізу, проведеного в США в 1988 р., свідчать, що 10%-ве зростання мінімальної заробітної плати привело до зменшення зайнятості серед молоді на 1-3% [3].

Податкова політика країн з розвиненою ринковою економікою відіграє величезну роль у формуванні і розподілі доходів як підприємництва (юридичних осіб), так і населення (фізичних осіб).

Фіскальна функція податків тісно пов'язана з підвищенням життєвого рівня населення. Чим вищий рівень доходів населення, тим більша база для оподаткування. Ця функція також тісно пов'язана з принципами соціальної справедливості. Вони в даному контексті можуть виражатися в обов'язку всього працюючого населення платити податки (горизонтальна справедливість), а також в існуванні диференційованої податкової шкали (вертикальна справедливість). Податок вважається справедливим, якщо ступінь нерівності в розподілі доходів після вирахування податку менший,

ніж був до сплати податків. Ефективність податкової системи зв'язується із збереженням добробуту платників податків. Зниження добробуту населення сприймається як падіння ефективності податкової системи [2, с. 259].

Частка всіх податків у ВВП в країнах з розвинутою ринковою економікою сягає помітної величини. У 80-90-х рр. вона складала: в США – 30 %, в Японії – 26-31, в Німеччині – 38, у Франції 42-45, в Англії – 37-38, в Італії – 33-41, в Канаді – 33-37, в Австралії – 30, в Швеції – 50-60 % і т.д. В середньому в країнах з розвинутою ринковою економікою у вказаний період доля центрального рівня податків у ВВП складала 30 % [1, с. 232]. Необхідно відмітити відносну стабільність частки податкових надходжень в розвинених країнах.

І у минулому, і в сучасний період в країнах з ринковою економікою простежується чіткий взаємозв'язок між розподілом всіх податків на прямі і непрямі та ступенем економічного розвитку і відповідно рівнем життя населення цих країн. Чим нижчий рівень розвитку економіки країни і життєвий рівень населення, тим більшу частку в загальному об'ємі податків займають непрямі податки. І навпаки, чим вищий рівень розвитку економіки і життєвий рівень населення, тим більше частка прямих податків.

Основний прямий податок підприємств — податок на прибуток. У багатьох країнах він стягується роздільно на різних бюджетних рівнях. Основні прямі податки з працюючого населення — індивідуальний прибутковий податок і відрахування на соціальне страхування. Дані про величину прямих податків за станом на 1999 р. в деяких країнах приведені в табл. 3 [2, с. 259].

Формування прямих податків в зарубіжних країнах до кінця 70-х рр. було направлене в основному на вирішення фіскального завдання. Кризові процеси 70-х рр. в розвинених країнах, особливо стійка інфляція, підірвали довіру до кейнсіанства. В результаті прихильники «економіки пропозиції» висунули зовсім іншу модель оподаткування прибутку: замість поєднання високих ставок податку на прибуток з широкою системою податкових пільг

— поєднання помірних ставок податку на прибуток з обмеженою системою податкових пільг.

Таблиця 3

Ставки прямих податків в деяких країнах

Країна	Прибутковий податок, %	Податок на прибуток корпорацій, %
Австралія	47	36
Австрія	50	34
Данія	38	34
Голландія	60	35
США	40	40
Франція	57	36,7
Японія	50	51,6

Відносно індивідуального прибуткового податку прихильники «економіки пропозицій» запропонували ідею різкого зменшення його прогресивності. Вона обґрунтовувалася посиланнями на виробничо-стимулюючий характер подібної міри: зменшення прогресивності спонукає найбільш заможні верстви населення збільшувати заощадження і тим самим — фінансову базу для інвестицій.

У 80-і рр. теорія «економіки пропозицій» знайшла практичне застосування в розвинених країнах. Початок поклала податкова реформа адміністрації президента Рейгана в США. В ході цієї реформи максимальна ставка податку на корпоративний прибуток була знижена з 46 до 34%, а максимальна ставка індивідуального прибуткового податку — з 70 до 28% з різким зменшенням прогресивності. Реформа стимулювала економічний розвиток США, тому аналогічні реформи стали проводитися в інших розвинених країнах.

У розвинених країнах був помітно скорочений і індивідуальний прибутковий податок. Так, з 1986 по 1997 р. максимальна ставка цього податку була в середньому понижена на 12,4%, а в деяких країнах і більше. У США при адміністраціях президентів Буша і Клінтона знов відбулося деяке збільшення індивідуального прибуткового податку — як ставок, так і

ступеню прогресивності. Таке підвищення використовується як засіб пом'якшення дефіциту федерального бюджету.

На сьогодні прибутковий податок США передбачає для сімейних платників податків залежно від величини доходу п'ять ставок розміром 15, 28, 31, 36, 39,6%. Нижчу ставку платять особи з річним доходом оподаткування до 36,9 тис. дол., вищу ставку — з річним доходом оподаткування понад 250 тис. долл. [1, с. 237].

У країнах з розвинутою економікою одним з найважливіших елементів політики доходів є *програми економічного захисту мінімального доходу сім'ї*. Вони мають на меті захистити сім'ю від ризику втрати доходу в критичних ситуаціях у випадку, коли члени сім'ї не можуть забезпечити своє матеріальне існування.

Програми по захисту доходу функціонують як частина національної системи соціального захисту, але при цьому умови надання іншої допомоги в різних країнах – різні. Наприклад, в Австрії, Бельгії, Німеччині, Іспанії, Ірландії, Люксембурзі, Португалії і Франції соціальна допомога надається у разі, коли вичерпані всі можливості отримання іншої допомоги. Вона може бути надана тимчасово, поки очікується інша допомога. У Великобританії, Нідерландах, Фінляндії і Швеції вона може бути надане незалежно від іншої допомоги [2, с.260].

У багатьох країнах Європи поняття бідності пов'язане з отриманням мінімального гарантованого грошового доходу, який не досягає офіційно встановленого прожиткового мінімуму. Методологічно по-іншому до визначення бідності підходять у Франції. До категорії бідних в цій країні відносяться особи, які протягом звітного року отримували який-небудь вид додаткової соціальної допомоги. На думку французьких учених, бідність має монетарний характер, що виражається у відсутності достатньої кількості грошових коштів для забезпечення гідного життєвого існування. Таке положення людини обмежує доступ до основних благ, які суспільство може надати людині. Рівень бідності, виражений через мінімальний грошовий

дохід, не може дати повної характеристики матеріального положення людини, оскільки не враховує походження цього мінімального доходу, регулярність його отримання, наявність інших виплат і пільг. Тому важливим параметром віднесення людини до категорії бідних стає чинник її постійності.

Програми захисту доходу в країнах Європейського Союзу (ЄС) фінансуються за рахунок податкових надходжень, тобто за рахунок бюджетних коштів. Відмінності існують в способах розподілу ресурсів і управління ними на різних рівнях: національному, регіональному і місцевому. Найбільше охоплення цими програмами здійснюється в Скандинавських країнах, де у відповідності з універсальним підходом всі громадяни включені в перерозподільну систему, при якій враховуються основні (базові) потреби людей.

В країнах центральної Європи програми функціонують на регіональному і місцевому рівні, а держава регулює загальні правові питання. Учасниками програм стають люди, які не мають роботи, не охоплені традиційними програмами соціального страхування за місцем роботи. У Південній Європі подібні програми взагалі відсутні. Основні види допомоги, що надаються за програмами захисту доходу в деяких країнах ЄС, представлені в табл. 4 [4, с. 190].

Протягом 90-х рр. ХХ ст. в економічно розвинених країнах спостерігалось зростання одержувачів допомоги, пов'язаної із захистом доходу сім'ї. Даній тенденції сприяли наступні чинники:

- процес зростання кількості безробітних;
- розширення процесу дезінтеграції в суспільстві, руйнування звичних сімейних зв'язків;
- збільшення процесів міграції, викликаних політичними потрясіннями;
- наростання утриманських настроїв серед деяких верств населення.

В даний час ведуться серйозні дискусії щодо величини допомоги, що компенсує доходи сімей. Ми розділяємо думку вчених, які вважають, що

Допомоги, що надаються за національними програмами захисту
доходів в деяких країнах Європи

Основні допомоги та послуги	Австрія	Бельгія	Данія	Фінляндія	Франція	Німеччина	Ірландія	Люксембург	Нідерланди	Португалія	Іспанія	Швеція
1. Відшкодування вартості оплати житла.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2. Безкоштовне медичне страхування.	+	+						+	+			
3. Стипендія студентам.			+									
4. Відшкодування вартості медичних послуг.				+	+	+				+		+
5. Відшкодування вартості перебування дітей в дошкільних закладах.				+								
6. Допомога на освіту.						+				+		+
7. Матеріальна допомога у придбанні предметів домашнього користування.							+				+	+

допомога може негативно відбитися на кількості безробітних. Крім того, збільшення кількості одержувачів допомоги тягарем лягає на платників податків. Дані досліджень свідчать про те, що люди звикають жити на допомогу. Саме страшне, що ця залежність стає спадковою. Діти, які не бачили, щоб їх батьки ходили на роботу, також прагнуть до бездіяльності. Таким чином, учені намагаються визначити оптимальний розмір допомоги, щоб благий намір не мав негативних соціальних наслідків. Учені одностайні в тому, що допомога повинна бути менше заробітної плати, при цьому

пропонується як нижня межа орієнтуватися на середній заробіток некваліфікованого робочого в промисловості.

На нашу думку, державне регулювання має бути переорієнтоване із соціальних програм по утриманню працездатної частини малоімущих на їх самозабезпечення, залучення одержувачів допомоги в суспільне виробництво, в професійну підготовку і т.д. Отже, економічна політика держави має бути направлена на створення таких умов в країні, коли працездатні члени суспільства чесною і продуктивною працею зможуть забезпечувати достойний рівень життя собі та своїй родині.

Можна констатувати, що в даний час втручання держави в соціальне і економічне життя суспільства придбало значні масштаби у всіх європейських країнах. Якісні аспекти державної дії визначаються системою національного господарства, що склалася, економічними і соціальними цілями розвитку окремої країни. Одним з найважливіших інструментів цієї дії є державні кошти, частка відрахування яких на соціальні цілі суспільства в останні десятиліття значно зросла.

Література

1. Политика доходов и заработной платы: учебник под ред. П.В.Савченко, Ю.П. Кокина, – М.: Юристъ, 2000, 525 с.
2. Политика доходов и качество жизни населения: учебное пособие под ред. Горелова Н.А. – Спб.: изд-во Питер, 2003, 656 с.
3. Хрусталеv А. Установление минимальной заработной платы: зарубежный опыт // Человек и труд № 10, 2001.
4. Trost, Henrik, Sverige, EG-ismen och socialpolitiken. – Stockholm: Sjuharads tryckeri, 1997.